

ხათუნა მაისაშვილი¹, ასოცირებული პროფესორი,
ჟურნალისტიკისა და მასობრივი კომუნიკაციის დეპარტამენტი,
სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ნათია სვანიძე², აკადემიური დოქტორი ჟურნალისტიკისა და მასობრივ კომუნიკაციებში

აბსტრაქტი

საბიბლიოთეკო კვლევებსა და თვისებრივი კვლევებით - ჩაღრმავებული ინტერვიუებითა და ფოკუს-ჯგუფით - მიღებულ შედეგებზე დაყრდნობით, სტატია შეისწავლის და აანალიზებს გლასნოსტის პოლიტიკის (1985-1990 წლები) ეფექტებს ქართულ საზოგადოებაზე 1980-იანი დასასრულსა და 1990-იანი წლების დასაწყისში. კერძოდ, საკვლევი საკითხი შეეხებოდა ასპექტებს: როგორ აღიქვა ქართულმა საზოგადოებამ გლასნოსტი? განასხვავა თუ არა მან ე.წ. ცენტრალური/რუსული გლასნოსტი და გლასნოსტის გამოცხადებული საქართველოში? მათი აზრით, რამდენად მნიშვნელოვან ფაქტორებს წარმოადგენდა გლასნოსტის აღქმის ფორმირებაში განზრახულობითი და დროითი განზომილებები?

ჩაღრმავებული ინტერვიუების გამოყენების მიზანი იყო, რესპონდენტების პასუხებს სისტემურად წარმოეჩინათ გლასნოსტური პოლიტიკური, სოციალური და კულტურული კონტექსტის, ასევე გლასნოსტური ინფორმაციის აღქმისა და დამუშავების კონცეპტუალური ჩარჩო. ჩაღრმავებული ინტერვიუს რესპონდენტები შეირჩნენ ორი მყარი კრიტერიუმის მიხედვით: ა) გლასნოსტის პერიოდის მკითხველის უწყვეტი და არა შემთხვევითი გამოცდილება; ბ) გლასნოსტის პერიოდის მედიური პროდუქტის მოხმარების გაცნობიერებული გამოცდილება. მიღებული შედეგები სტატისტიკური დამუშავება სემანტიკური ლიფერენციალით.

თეორიული არგუმენტები, რომლებიც საფუძვლად დაედო საკვლევ საკითხს, ეყრდნობა გლასნოსტის განზომილებების კვლევას ცენტრსა (მოსკოვში) და ეროვნულ პერიფერიებში.

კვლევის შედეგებმა მოგვცა გლასნოსტური ეფექტების განზოგადებული სურათი ორი მყარი განზომილებით: (1) განზრახულობითი ეფექტები და (2) დროითი ეფექტები, და ეს ეფექტები მკაფიოდ ფიქსირდება როგორც ზოგადი გლასნოსტის, ისე გლასნოსტურის მედიისა და გლასნოსტური შინაარსის შეფასებისას.

საკვანძო სიტყვები: გლასნოსტი, მედია, იდეოლოგია, სოციალურ-კულტურული ეფექტი, პერსპექტივა

¹ khatuna.maisashvili@tsu.ge

² natia.svanidze@tsu.ge

Authors:

Khatuna Maisashvili, PhD in Mass Communication

Natia Svanidze, PhD in Journalism and Mass Communication

Abstract

By the end of the existence of the Soviet Union and in the last decade of the twentieth century, Sovietology, as a branch of the science almost completely transformed into science of Glasnost. In Russia as well, the most part of the studies conducted by the scientific research institutions operating in the domain of the political science in Russia, concentrated on studying Glasnost. Glasnost, as a multidimensional phenomenon, was studied from a number of perspectives, including through the prism of Western, European and American viewpoint as well as from the Russian perspective itself. the phenomenon was studied as an exclusive model of interaction between the politics and media; it was studied as a sociocentric and mediacentric phenomenon, etc.

However, notwithstanding such intensive interest, blank spots and blurred lines still remained in the world science of Glasnost. Respective blank spots mainly concerned the specific characteristics of science of Glasnost on the national peripheries of the former Soviet Union.

The present article is based on an assumption that there was no sole and unique, specific understanding of Glasnost in both media and public consciousness in Georgia (as well, as probably, in Baltic states).

On the basis of the provided desk and qualitative research, as well as in-depth interviews and working with the focus groups, present article studies and analyzes the effects of Glasnost politics (1985-1990) on Georgian society by the end of 1980-ies and beginning of 1990-ies. Namely, the research question is as follows:

How did the Georgian society perceive Glasnost? Did it grasp a difference between so called central/Russian Glasnost and the reflection of Glasnost in Georgia?

The research was conducted in three stages: at the first stage, intensive (in-depth) interviews were held with 10 respondents. The aim of the in-depth interviews was to ensure that the answers of respondents provided systemic description of political, social and cultural context of Glasnost, as well as the conceptual frame of perceiving and processing of Glasnost-related information. Respondents were selected following three substantial criteria: a) uninterrupted (rather than occasional) experience of Glasnost era reader; b) conscious experience of consumption of media products of Glasnost period; c) experience of consumption of Russian and Georgian periodicals.

The second stage of the research concentrated on processing of the texts of the in-depth interviews using the compression method - statements and claims containing the certain attitudes and evaluations towards Glasnost, were extracted. 50 such statements were extracted.

During the third stage of the research, the statements containing above mentioned attitudes were scaled with semantic differential by using the experimentally designed panel.

The outcomes of the research provided a snapshot of the outcomes of Glasnost with two solid dimensions: 1) intentional effects and 2) time effects. The said effects were clearly recognized in the process of evaluation of general Glasnost as well as the Glasnost related media and content.

In terms of general Glasnost, the conclusion is clear that there was no clear line in the perception of general and specifically Georgian Glasnost in the Georgian society. Said is demonstrated by the quantitative values of this paradigmatic pair and its detachment from the system of correlation.

Intended and unintended dimensions of Glasnost were identified within the frames of intentional effects. At the level of individual reactions, general Glasnost was mistakenly considered as an access to the censored/restricted reading material that was interesting before it became mainstream and transformed into the category of a serial literature of mass culture genre [we can thus observe short-term intended effect]. Another effect in this regards was the aspect of truthfulness of the Glasnost stories. Respondents state that they perceived Glasnost stories as disavowal of the historic truth, restoration of rightness and fairness. Later on, when such stories became mainstream, the reader became suspicious of their truthfulness and the aim of their retrieval.

The respondents indicated significant effects, including media campaigns, ideological propaganda of a certain type, knowledge sharing (historic, political, cultural) via media, diversified content of news (so called diffusion of news) as the intended outcomes.

Unintended effects took forms of the individual as well as collective reactions and the emergence of the new means of media control, creation of modern myths, etc. In this case the periodic dimensions vary: individual and collective reactions to media are short-termed, whether media control, myth creation and their exploitation is intended for a long-term use.

შესავალი

გლასნოსტის იდეოლოგიის ლაბირინთები

ის სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელსაც საბჭოთა კავშირის მმართველი პარტიულ-ბიუროკრატიული ელიტა 1985-დან 1991-მდე ახორციელებდა, ისტორიაში პერესტროიკის სახელით არის ცნობილი. პერესტროიკა მრავალკომპონენტური სტრატეგია იყო, თუმცა მისი ყველაზე ქმედითი მდგენელი, რომელსაც საზოგადოებრივ ცნობიერებაში პერესტროიკა გაუიგივდა, აღმოჩნდა საჯაროობა (გლასნოსტი).

საბჭოთა სისტემისთვის პერესტროიკა მოდერნიზაციის რიგით მეოთხე ტალღას წარმოადგენდა. წინა სამი ტალღისგან განსხვავებით (1930-იანი, 1950-იანი წლები, 1980-იანი წლები), გლასნოსტის მოდერნიზება აღარ იყო ისეთი კონსერვატორული, როგორი ტიპის მოდერნიზაციასაც ვხვდებით წინა ტალღებზე, როცა საბჭოთა კავშირი დასავლეთისგან მხოლოდ ტექნოლოგიურ და - ნაწილობრივ - ეკონომიკურ კომპონენტებს იღებდა, პოლიტიკური/ღირებულებრივი მდგენელის გამოცხადებით. გლასნოსტი იყო ის ცვლილება, რომელიც მიმართული იყო ღირებულებრივ და კულტურულ მოდერნიზაციაზე.

გლასნოსტის ცნების მრავალმნიშვნელოვან განსაზღვრებებში ყველაზე ხშირად გვხვდება შეხედულებების გამოხატვის თავისუფლება და საჯაროობა, მოსაზრებების რეალური პლურალიზმი, ინდივიდუალური იქნებოდა იგი თუ ორგანიზებული. გარდა დეკლარაციული (ლოზუნგური) ასპექტისა, არსებობს გლასნოსტის პრაქტიკული ასპექტი, რომელიც მეინსტრიმად იქცა: ისტორიის გადაფასება, ისტორიაში „თეთრი ლაქების“ შეფარება, ისტორიოგრაფიული ნარატივის ანტისტალინისტურ კალაპოტში გადაყვანა.

და სწორედ ამ ასპექტში დგება ყველაზე მნიშვნელოვანი შეკითხვა: რომელი იდეოლოგიური პლატფორმიდან შეიძლება გადაფასება? - იმ შემთხვევაში, თუ გლასნოსტი მხოლოდ ზემოთა დაშვებული ღირებულებებით არ განხორციელდებოდა? ყველაზე უფრო რაციონალური იქნებოდა, ეს პლატფორმები დისიდენტურ იდეოლოგიაში გვეძებნა, რადგან მხოლოდ დისიდენტურ აზროვნებაში არსებობდა „საბჭოთა გზის“ მეტ-ნაკლებად სისტემატიზებული ალტერნატივა.

საბჭოთა დისიდენტურ აზროვნებაში იკვეთებოდა შემდეგი მიმართულებები: ლიბერალურ-დემოკრატიული, მარქსისტული, ნაციონალ-პატრიოტული და ნაციონალისტური პერიფერიებზე.

ეს კლასიფიკაცია თავად გვიჩვენებს, რომელი პლატფორმიდან რა მიმართულებით შეიძლება მომხდარიყო ისტორიის რევიზია როგორც ცენტრში, ისე პერიფერიებზე. თუმცა ისიც ცხადია, რომ პროგნოზირებადი პლატფორმა და ზოგადი ჩარჩო ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მის სრულ პრაქტიკულ რეალიზაციას რაიმე ზუსტი მექანიზმით. მით უმეტეს, რომ დისიდენტურობის ძალიან ფართო ქოლგის ქვეშ გაერთიანებულ მიმართულებებს თითქმის არაფერი ჰქონდათ საერთო, უფრო მეტიც - ისინი მკვეთრ წინააღმდეგობაში მოდიოდნენ ერთმანეთთან. გარდა ამ წინააღმდეგობებისა, ასევე ძნელად სავარაუდო იყო, რამდენად ხელსაყრელი იქნებოდა საბჭოთა ნომენკლატურისთვის ან პარტიული ელიტისთვის საბჭოთა სისტემის კრიტიკა დისიდენტობის თუნდაც ყველაზე „უმტკივნეულო“ (მათთვის) პლატფორმიდან - არაველგარული მარქსიზმის პოზიციებიდან.

ევგორ გაიდარი წიგნში „სახელმწიფო და ევოლუცია“ (1997) რევიზიის პროცესს ნომენკლატურის ინტერსებიდან გამომდინარე განიხილავს. გაიდარს მიაჩნია, რომ ნომენკლატურა და ხალხიც ერთად ელოდა „განახლებას“, და მას გორბაჩოვს უკავშირებდა, მაგრამ ცვლილებებს იდეოლოგია სჭირდებოდა. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ „სუსლოვურ მარქსიზმს“, ქვეყანაში არსებობდა ორი რეალურად მოთხოვნილი იდეოლოგია: ტრადიციული იმპერიულ-ველიკოდერჟავული შოვინიზმი, რომელიც „გასუდარსტვენისკობას“ ასაზრდოებდა, და „სოციალიზმი ადამიანური სახით“. როგორც აღნიშნავს გაიდარი, პირველ მათგანს ძლიერად გამოხატული ტრადიციულობა ახასიათებდა. ეს იდეოლოგია 1917 წელს შეწყდა. კომუნისტური სახელმწიფოს სეკულარული ხასიათი ამ ტრადიციას წინ ვერ აღუდგებოდა, პირიქით, შეერწყმებოდა მას და საბოლოოდ შობდა ოფიციალურ „ნაციონალ-ბოლშევიზმს“. იმის გამო, რომ დერჟავული რენესანსი ხელს არ აძლევდა პარტიულ ნომენკლატურას, „სოციალიზმი ადამიანური სახით“ ერთადერთი უალტერნატივო სტრატეგია იყო. [3]

1. ლიტერატურის მიმოხილვა

1.1. გლასნოსტის განზომილებები ცენტრში

რუსული წარმოშობის ამერიკელი მკვლევარი ისააკ ტარასულო მიიჩნევს, რომ თავდაპირველად გლასნოსტი ჩაფიქრებული იყო, როგორც მხილება, ღია საუბარი, დებატები საბჭოთა ეკონომიკური სისტემის მდგომარეობის, სასურსათო საქონლის დეფიციტის შესახებ, თუმცა სულ რაღაც ერთ წელიწადში (იგულისხმება 1988 წელი - ბ.მ.) გლასნოსტი უფრო დიდი მასშტაბით გავრცელდა ისტორიაზე, ხელოვნებაზე, პოლიტიკაზე [4]. გლასნოსტი ასევე ჩაფიქრებული იყო, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური დაჩქარების იდეოლოგიური ინსტრუმენტი, რომელსაც თანდათანობითი ხასიათი უნდა ჰქონოდა, თუმცა გლასნოსტი ნამდვილ აფეთქებად იქცა.

წარუმატებელი აღმოჩნდა ყველა მცდელობა, რამენაირად განსაზღვრულიყო ან დადგენილიყო გლასნოსტის ფარგლები. საკითხი დგებოდა ასე: რას ნიშნავდა გლასნოსტი მედიაში - ახალ წესრიგს თუ აქამდე არნახულ ქაოსს? და ეს წესრიგი თუ ქაოსი რამდენად იქნებოდა სოცოცენტრული ან მედიაცენტრული?

„ნახევარი საუკუნის ვირტუალური სიჩუმის“ [5] შემდეგ, „გლასნოსტის“ პრინციპების იდეოლოგიური რეაბილიტაცია 1984 წლის 10 დეკემბრით თარიღდება, როდესაც მიხაილ გორბაჩოვმა თავისი ცნობილი სიტყვა წარმოთქვა [6].

³ Гайдар, Е. 1997. *Государство и Эволюция*. Москва: Евразия

⁴ Tarasulo, I. 1989. *Gorbachev and Glasnost. Viewpoints from the Soviet Press*. Wilmington, Delaware. p. xv

⁵ აქ იგულისხმება ლეონიდ ბრეჟნევის მიერ ნიკიტა ხრუშჩოვის მიერ დაწყებული „ოტტეპელ“-ის შეჩერება - ბ.მ. თუმცა გლასნოსტი, როგორც სამართლებრივი ცნება უკავშირდება იმპერატორ ალექსანდრე მეორეს მმართველობას.

⁶ 1984 წლის 10 დეკემბრის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის თათბირზე მიხაილ გორბაჩოვი წარსდგა მოხსენებით „Живое творчество народа“ („ხალხის ცოცხალი შემოქმედება“), რომელშიც მან ისაუბრა დოგმატური შეხედულებების დაძლევის აუცილებლობაზე სოციალისტური საწარმოო ურთიერთობების, ეკონომიკაში თვითმმართველობის განვითარების, ნოვატორული ინიციატივების მხარდაჭერისა და სოციალისტურ დემოკრატიაში საჯაროობის განვითარების სფეროებში.

სიტყვაში გორბაჩოვმა პარტიული მუშაკების აუდიტორიას შეახსენა, რომ საბჭოთა ადამიანი პიროვნებაა, მზარდი კულტურული და საგანმანათლებლო სტანდარტებით, რომელმაც ბევრი რამ გადაიტანა: „70- წლიანი სოციალიზმის შენების კოლექტიურმა გამოცდილებამ შექმნა თაობა, რომელიც არ ღებულობს მარტივ პასუხებს კითხვებზე და მწვავედ გრძნობს ტყუილს, სოციალისტური განვითარების რეალური წინააღმდეგობების გამოაშკარავების შიშსა და უუნარობას, ჩვენ ვალდებული ვართ ამ ადამიანს ვუთხრათ მხოლოდ სიმართლე. „გლასნოსტი“ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სოციალისტური დემოკრატიის განუყოფელი ასპექტი და ნორმაა“.

1985 წლის მარტში მიხაილ გორბაჩოვი კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი გახდა. აპრილში, ეპოქალურად წოდებულ ცენტრალური კომიტეტის სხდომაზე, გორბაჩოვმა დაიწყო პერესტროიკისა და გლასნოსტის კამპანია. აპრილის პლენარული სხდომის შემდეგ, ძირითადად ლენინის ნაშრომებზე დაყრდნობით, საბჭოთა ხელისუფლებამ შეიმუშავა საინფორმაციო პოლიტიკა, რომელიც მოქალაქეებს ჰპირდებოდა ზეპირი და ბეჭდური სიტყვის თავისუფლებას, აზრის რეალურ სოციალისტურ პლურალიზმს [...] იდეებისა და ინტერესების გაცვლის ღიაობას და უმცირესობების უფლებების დაცვის რეალურ გარანტიებს.

ამ პლატფორმიდან გორბაჩოვი და მასთან დაკავშირებული პარტიული ელიტა მსოფლიოს უგზავნიდა მკაფიო მესიჯს: გორბაჩოვის მიზანია, შექმნას სიტყვისა და საქმის ერთობა საბჭოთა ცხოვრებაში, რათა მოხდეს საბჭოთა მარქსიზმის რევოლუციური არსის აღდგენა და გასუფთავება. გლასნოსტისა და საინფორმაციო პოლიტიკის სფეროში ეს პროექტი შეიძლება სამი ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული მიმართულებით განხორციელდეს: კრიტიკა, ხელმისაწვდომობა და სოციალისტური პლურალიზმი.

ეს კი, უფრო ნიშანდობლივად, მნიშვნელობებს უცვლიდა „რევოლუციას“ და „კონტრრევოლუციას“ სტალინის მიერ დამკვიდრებული გაგებით. სტალინი, რომელმაც 30-იანი წლების დროს ხელისუფლებას სწორედ „კონტრრევოლუციონერობის“ ბრალდებით ჩამოაშორა ლენინის თანამებრძოლები, თვითონ იყო (გლასნოსტის ლოგიკით) ნამდვილი „ლენინური რევოლუციის“ შემაფერხებელი (ანუ კონტრრევოლუციონერი).

დღესაც კი შეუძლებელია იმის თქმა, იღებდა თუ არა ხელისუფლება პასუხისმგებლობას ინფორმაციულ რევოლუციასა და მის შედეგებზე. ფაქტია, რომ გლასნოსტის ყველა განზომილება შეესაბამებოდა ინფორმაციული რევოლუციის განზომილებებსა და ნიშან-თვისებებს. გლასნოსტის კამპანიის პირველი მიზანი იყო ლენინის მიერ დადგენილი საჯაროობის დადებით და კრიტიკულ მხარეებს შორის ბალანსის აღდგენა. იმ დროს, როდესაც საბჭოთა მედიის მთავარ ფუნქციად ეკონომიკური და სოციალური მოვლენების პოზიტიური პროპაგანდა რჩებოდა, მედიას მოუწოდეს, მონაწილეობა მიეღო კრიტიკასა და თვითკრიტიკაში.

გამოიკვეთა საკითხების სპექტრი, რომლებსაც ტაბუ აეხსნათ გლასნოსტის პირობებში: (1) ისტორიის რეინტერპრეტაცია; (2) საბჭოთა ეკონომიკა და მისი განვითარების შესაძლებლობები; ბაზრის ცნების შემოტანა საბჭოთა საგეგმო ეკონომიკის დისკურსში; (3) ეროვნული საკითხი საბჭოთა კავშირში, რომელიც სტალინური პოლიტიკის შედეგად პრობლემად აღარ განიხილებოდა; (5) საგარეო და სამხედრო პოლიტიკა; (6) ვითარება საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში.

ყოველივე ზემოთქმული გვაძლევს საფუძველს, მოვახდინოთ გლასნოსტური ნარატივის - როგორც ერთიანი სტრუქტურის - იდენტიფიკაცია. გლასნოსტური ნარატივი წარმოადგენს ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი თემების სიმრავლეს, თუმცა რაოდენობრივი თვალსაზრისით, ეს თემები, შეიძლება, სხვადასხვა პროპორციით იყოს წარმოდგენილი ამა თუ იმ მედიაგამოცემაში. ვუნდოთ ამას „შიდა გლასნოსტი“, ანუ გლასნოსტი განზოგადებულ მედიაშინაარსში.

თუმცა, არსებობს ე.წ. „გარე გლასნოსტი“, რაც იმას ნიშნავს, რომ როდესაც ვლაპარაკობთ გლასნოსტის განზომილებების შესახებ, აუცილებელია ვიმსჯელოთ არა მხოლოდ მის შინაარსზე, არამედ გლასნოსტის იმ შედეგებზე, რომლებიც მან პოლიტიკისა თუ მედიური სტრუქტურების ფუნქციონირებაში მოიტანა.

პირველი - პოლიტიკური სპექტრის ღირებულებრივი სისტემის კრისტალიზაცია. საბჭოთა კავშირისა და რუსეთის ფედერაციის პოლიტიკური ისტებლიშმენტი გლასნოსტა და გორბაჩოვზე მსჯელობამ (აქედან გამომდინარე - საბჭოთა კავშირის მომავალზე მსჯელობამ) ორ მკვეთრად გამიჯნულ ბანაკად დაჰყო: რეტროგრადებად (კონსერვატორებად) და რეფორმატორებად. რეფორმატორებსაც და რეტროგრადებსაც ჰყავდათ თავიანთი მოკავშირე მედიური გამოცემები. გლასნოსტმა პოლიტიკურ სპექტრში აქამდე უჩვეულო, პოლარიზებული პლურალიზმი გამოკვეთა. ის, რის გამოც უპირისპირდებოდნენ ისინი ერთმანეთს მედიაში - იყო მარქსისტული იდეოლოგიის ინტერპრეტაცია; რეფორმატორების აზრით, მიმდინარე მომენტს უკეთ მოერგებოდა მარქსიზმის არა სტალინისტური, არამედ ლენინისტულ-ბუხარინისტული ხედვა. თუმცა დაპირისპირების მიზანი არ ყოფილა მხოლოდ იდეოლოგიური კონფლიქტი, არამედ ეს იყო ნამდვილი ბრძოლა ძალაუფლებისთვის კრემლში, რომელიც პირველად გახდა ხილული საზოგადოებისთვის.

მეორე შედეგი იყო ის, რომ გლასნოსტის გავლენით, საბჭოთა გაზეთები და ჟურნალები ჩამოყალიბდნენ ნახევრად ავტონომიურ ორგანოებად. რედაქტორის პოლიტიკური იდეოლოგია (რედაქტორების პოლიტიკულობის ძალიან მაღალი ხარისხი საბჭოთა მედიისთვის დამახასიათებელი ერთ-ერთი ნიშანი იყო) პერიოდული გამოცემის მთელ სახეს განსაზღვრავდა.

მესამე - გამოიკვეთა, რომ გლასნოსტის მიმართ სხვადასხვაგვარი მოლოდინები არსებობდა: თავად მმართველ ისტებლიშმენტში; დასავლეთში და მოკავშირე რესპუბლიკებში, იქ, სადაც არსებობდა მოთხოვნა ერ-სახელმწიფოზე, უპირველესად ბალტიისპირეთას ადა საქართველოში. დებატები საბჭოთა ისტორიის რეინტერპრეტაციის შესახებ ლიბერალურად განწყობილი რეფორმატორების დისკურსის მთავარ ელემენტად იქცა. ფაქტია, რომ ფუნდამენტური რეფორმა არა სტალინის სიტყვიერ კრიტიკას მოითხოვდა მხოლოდ, არამედ პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ინსტიტუციების სრულ ტრანსფორმაციას. ფაქტი ისიც იყო, რომ ყველა მოქმედი ინსტიტუცია თავისი წარმოშობით, ფუნქციითა და არსით არსებითად სტალინისტური იყო. პრინსტონის უნივერსიტეტის პროფესორი სტივენ კოენი თავის წიგნში „Rethinking the Soviet Experience“ მიუთითებდა, რომ განუყოფელი ბმა არსებობდა სტალინსა და პოლიტიკის რეფორმებს შორის, რომ სტალინის „სიკვდილის შემდეგ კონფლიქტი რეფორმატორებსა და კონსერვატორებს შორის განუყოფელი იყო თავად სტალინის საკითხისაგან, რადგანაც სტატუს-კვოცა და მისი ისტორიაც სტალინისტური იყო“^[7].

მეოთხე - გლასნოსტის ეფექტი სხვადასხვაგვარი აღმოჩნდა მმართველი ელიტისთვის და მოქალაქეებისთვის. მიუხედავად იმისა, რომ დეკლარაციულად გლასნოსტი „სახალხო კრიტიკას“ ნიშნავდა, გლასნოსტის პრაქტიკულმა შედეგებმა, განსაკუთრებით კი „საიდუმლოს კულტმა“ (ე.წ. „შერჩევითმა გლასნოსტმა“), უჩვენა, რომ გლასნოსტი თანდათან უფრო ნაკლებად მიმზიდველი ხდებოდა რიგითი მოქალაქეებისთვის.⁸

1.2. გლასნოსტის განზომილებები ეროვნულ პერიფერიებზე

ვილნიუსის უნივერსიტეტის პროფესორი აუკუშე ბალციტიენე წერს, რომ მეოცე საუკუნის ბოლოს ბალტიისპირეთის სამმა რესპუბლიკამ საუკუნეში მეორედ მოიპოვეს ეროვნული დამოუკიდებლობა და ხელახლა აღმოაჩინეს თავიანთი ადგილი მსოფლიოს პოლიტიკურ რუკაზე. ორივე შემთხვევაში ეს სამი სახელმწიფო არსებობას თავიანთი ისტორიის, ენებისა და კულტურული მემკვიდრეობის გაცოცხლების შედეგად დაუბრუნდა, ვიდრე იმის გამო, რომ ამ ქვეყნებში არსებობდა პოლიტიკური ძალაუფლება, რომელიც ამ მიზნამდე მიიყვანდა ბალტიის

⁷ Cohen, Stephen F. 1988. *Rethinking the Soviet Experience. Politics & History since 1917*. Oxford University Press. p. 126

⁸ გლასნოსტის ზემოთ მოყვანილი განზომილებები კლასიფიცირებულია რამდენიმე ავტორის მისაზრების განზოგადების საფუძველზე: ნიკოლას პაუელის (Powell, 2011), ბალსისისა და მაკეის (Balsys. & Makay 1989), ჯომეფ გიბსის (Gibbs, 1999), ჯონ მიურეის (Murray, 1990) და სხვ.

სახელმწიფოებს [9]. ამავე ავტორის აზრით, ეროვნული ენების აღიარება და დაცვა, ეროვნული იდენტობის, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა იქცა ამ ქვეყნების მოდერნიზაციის წინაპირობად.

შეგვიძლია, ვივარაუდოთ, რომ ისევე, როგორც საქართველოში, ბალტიის სამ რესპუბლიკაშიც მოდერნიზაციის ამ ახალი ტალღის ძირითად სტიმულად, მამოძრავებელ ძალად სწორედ ნაციონალიზმი და ეროვნული კულტურა იქცა და არა ხელისუფლების დონეზე წარმოებული პოლიტიკა. ამ პოლიტიკებსაც ადგილზე სწორედ ნაციონალისტური იდეები ასაზრდოვებდა.

ბალტიტიენე წერს, რომ 1980-იანი წლების ბოლოს ბალტიის სამივე ქვეყანაში გაძლიერდა ეროვნულ-რეფორმისტული მოძრაობები. შესაბამისად, სამივე ქვეყანაში დომინანტური იდეოლოგიები ორ გამოკვეთილ იდეოლოგიურ ნაკადად გაიყო: ძველი ოფიციოზი (კომუნისტები) და ახალი რეფორმატორები (ნაციონალისტები). ურნალისტებმა აღმოაჩინეს, რომ იმყოფებოდნენ ერთგვარ “ნორმატიულ ვაკუუმში”. [10] შესაძლებელია თუ არა ვისაუბროთ იმავე ტიპის კრისტალიზაციაზე იმავე პერიოდის ქართულ პოლიტიკურ ელიტებში; იმავე ტიპის დაყოფაზე კომუნისტებად და ახალ რეფორმატორებად? ეს საკითხი პრობლემურად მიგვაჩნია იმ თვალსაზრისით, რომ ჯგუფი, სახელწოდებით „ახალი რეფორმატორები“ საქართველოში (და სავარაუდოდ - ბალტიის ქვეყნებშიც) არ წარმოადგენდა ერთი ღირებულებებით გაერთიანებულ ჯგუფს, ვინაიდან მასში ერთიანდებოდნენ როგორც ლიბერალ-დემოკრატიული, ისე ნაციონალისტური ხედვების პოლიტიკოსები ან პოლიტიკის კეთებაზე პრეტენზიის მქონენი. პოსტგლასნოსტურმა პერიოდმა და ზვიად გამსახურდიას მმართველობის დროს განვითარებულმა მოვლენებმა დაადასტურა კონფლიქტები „ახალ რეფორმატორებს“ შიგნით.

თუმცა ბალტიტიენეს შეიძლება უყოყმანოდ დავეთანხმოთ მედიის მდგომარეობის შეფასებისას. არათუ გლასნოსტის, არამედ წინარეგლასნოსტური პერიოდის ქართული მედიის ზოგადი ანალიზი¹¹ კი გვიჩვენებს, რომ პრესასა და ზოგადად მედიას საზოგადოება არ განიხილავდა დისიდენტური აზრის თუნდაც ემოციურ ენით გადმოცემულად. თორმეტი რესპონდენტიდან ათი ვერც კი იხსენებს ეროვნული ნარატივის ერთეულ შემთხვევასაც კი ქართულ საბჭოთა პრესაში. ორი მათგანი ამბობს, რომ ალბათ, მსგავსი მცდელობები იყო, მაგრამ ისინი საზოგადოების მხრიდან შეუმჩნეველი დარჩა. არადა, მიიჩნევა, რომ კლასიკური ნაციონალური ნარატივის „ოქროს ხანა“ საქართველოში მეოცე საუკუნის 60-80-იანი წლები იყო, და ეს ნარატივი იმ წლებში განსაკუთრებულად ლიტერატურის, კინემატოგრაფიისა და თეატრის მეშვეობით წარმოჩინდა, და არა მედიით. ქართული მედია, ექსპერტების აზრით, უბრალოდ წარმოადგენდა საბჭოთა იდეოლოგიურ მანქანას, ან ამ დიდი მანქანის ერთ-ერთ პერიფერიულ ნაწილს, განსხვავებით ქართული კინემატოგრაფიისგან, რომელიც დამოუკიდებელი ხელწერით გამოირჩეოდა. ასევე, რესპონდენტები ამბობენ, რომ ის ცვლილებები, რომლებიც რუსულ/ცენტრალურ მედიაში ხორციელდებოდა, ქართულ მედიაში მოგვიანებით ჰპოვებდა ასახვას და, საერთოდ, ცენტრიდან წამოსული სიგნალის გარკვეულ აბერაციას წარმოადგენდა.

1.3. პოლიტიკისა და მედიის სისტემები გლასნოსტისდროინდელ საქართველოში

პოლიტიკისა და მედიის სისტემების დახასიათებისას ჩვენ დავყვარდნობით დენიელ სი ჰალინისა და პაოლო მანჩინის (1984)[12] მიერ შემუშავებულ და დამკვიდრებულ კლასიფიკაციას და შევეცდებით, დავადგინოთ, რა ტიპის მედიასისტემაზე შეიძლება ვილაპარაკოთ 1987-1990 წლების ქართული მედიის დახასიათებისას.

უშუალოდ განხილვამდე, აუცილებელია იმის დათქმა, რომ გლასნოსტი საქართველოში ორ ეტაპად იყოფა. ზოგადად გლასნოსტის ეტაპების კლასიფიკაციისას ასევე ვხვდებით მის დაყოფას რამდენიმე ეტაპად. ამ

⁹ Balcytiene, . 2012. *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Hallin, D. C., Mancini, P. (eds). Cambridge University Press: 51-52.

¹⁰ Ibid, 69

¹¹ მაისაშვილი, ბ. და სხვ. 2017. *ქართული მედია - ოფიციალური და არაოფიციალური ისტორიების ჩანაცვლების ძირითადი უბანი. გლასნოსტის ქართული შემთხვევა. 1987-1990*. თბილისი. ხელნაწერის უფლებით.

¹² Hallin, D. C., Mancini, P. 1984. *Comparing Media Systems. Three models of Media and Politics*. Cambridge University Press

მოსაზრებების გაშუალებული ვერსია ამგვარად შეიძლება წარმოვიდგინოთ: პირველი ეტაპი მოიცავს პერიოდს 1985 წლიდან 1988 წლის გაზაფხულამდე, ხოლო მეორე ეტაპი 1988 წლის გაზაფხულიდან 1991 წლის სექტემბრამდე. შესაძლოა, გამოიყოს კიდევ ერთი ქვეფენომენი, რომელსაც ინერციული გლასნოსტი ეწოდება და აღნიშნავს გლასნოსტური მიდგომების, თემატიკის შენარჩუნებას უკვე დამოუკიდებელ ქვეყნებში მაშინაც კი, როცა აღარც საბჭოთა კავშირი არსებობს, აღარც პრეზიდენტი გორბაჩოვი, და დამოუკიდებლობაგამოცხადებული ქვეყნები სხვა ტიპის პოლიტიკურ სისტემებს აშენებენ. მედია კი მაინც მიჰყვება გლასნოსტის ინერციას, და ამ „გაკვალული გზით“ ცდილობს საკუთარი თავისუფლების რეალიზაციას.

საქართველოში სხვა დროით ჩარჩოებს ვაწყდებით, პირველი ეტაპი, როგორც გვიჩვენებს გენერალიზებული მედიაშინაარსი¹³ (4 პერიოდული გამოცემის მიბჭრითი შერჩევის (1986-დან 1990 წლამდე) საფუძველზე) 1986 წლიდან 1989 წლის 9 აპრილამდე გრძელდება, მეორე ეტაპი კი 1989 წლის 9 აპრილიდან პირველ მრავალპარტიულ არჩევნებამდე, ანუ 1990 წლის 1 ნოემბრამდე.¹⁴

ზოგადად გლასნოსტისა და ქართული გლასნოსტის ეტაპებს წყალგამყოფად სხვადასხვა წარმოშობისა და მნიშვნელობის მოვლენები უდევთ. ზოგადი გლასნოსტი მას შემდეგ გადადის მეორე ეტაპზე, ანუ მკვეთრ ანტისტალინისტურ დიკურსზე, რაც გორბაჩოვისთვის ცხადი ხდება, რომ სხვა რეფორმები, უბრალოდ, ჩავარდა, და გლასნოსტის პოლიტიკის გადასარჩენად, ნითელი ინტელიგენციის ზენოლით, ინყებს ახალი ისტორიის დაწერას მედიაში. საქართველოში 9 აპრილს განვითარებული მოვლენები, საბჭოთა შეირაღებული ძალების მიერ მშვიდობიანი დემონსტრანტების სასტიკი დარბევა „ერთ დღეში მომხდარ“ განმათავისუფლებელ რევოლუციად იქცა. გლოვა ძალიან მალე ტრანსფორმირდა გამარჯვებად (რომელიც სისხლით იქნა მოპოვებული), და ამ გარემოებამ სხვა, უკვე გამარჯვებული პოლიტიკური სისტემის მედიას დაუდო საფუძველი. 1989 წლის აპრილამდე პერესტროიკაც და გლასნოსტიც ფანტომურ დისკურსულ ერთეულებად გვევლინებიან მედიაში.

საქართველოს მედიური სისტემა, რომელსაც ჰალინ-მანჩინის კლასიფიკაციის მიხედვით აღვწერთ, შემდეგი ნიშან-თვისებებით ხასიათდება:

პრესის გავრცელებისა და მოხმარების დონე. საბჭოთა (მათ შორის - ქართულ საბჭოთა) მედიასისტემას ახასიათებდა პრესის მასობრივი გავრცელება და გაზეთების მაღალი ტირაჟები, კითხვადობის მაღალი კოეფიციენტი; გაზეთი პოლიტიკური და კულტურული, აქტიური სოციალური ცხოვრების ინდიკატორი იყო. გლასნოსტის პერიოდში - ახალი გამოცემების გამოჩენისა და ძველი გამოცემების კონცეპტუალური ცვლილების ფონზე - გაზეთებზე მოთხოვნამ და მათმა რეალურად მოხმარებამ მკვეთრად მოიმატა.

პოლიტიკური პარალელიზმი: 1989 წლის 9 აპრილამდე მედია სრულ პარალელიზმს განიცდიდა სახელმწიფოსთან, ბიუროკრატიათან; პარტიული პარალელიზმი ამ შემთხვევაში უთანაბრდებოდა ბიუროკრატიულ პარალელიზმს. 1989 წლიდან აქტიურდებიან ეროვნული მოძრაობის წიაღში შობილი პოლიტიკური გაერთიანებები და და აფუძნებენ თავიანთ მედიურ გამოცემებს (ან განსაზღვრული გამოცემები იატაკქვეშეთიდან გამოდიან). ამ შემთხვევაში უკვე თავს იჩენს პარტიული პარალელიზმი.

პროფესიონალიზაცია: იმ პუბლიკაციების ავტორები, რომლებიც ისტორიულ ფაქტებზე და /ან მათ ინტერპრეტაციაზე წერენ, წერენ, უმთავრესად სამეცნიერო ან კულტურული ელიტის

¹³ მაისაშვილი, ხ. და სხვ. 2017. *ქართული მედია - ოფიციალური და არაოფიციალური ისტორიების ჩანაცვლების ძირითადი უბანი. გლასნოსტის ქართული შემთხვევა. 1987-1990.* თბილისი. ხელნაწერის უფლებით.

¹⁴ მაისაშვილი, ხ., და სხვ. 2017. *ქართული მედია - ოფიციალური და არაოფიციალური ისტორიების ჩანაცვლების ძირითადი უბანი. გლასნოსტის ქართული შემთხვევა. 1987-1990.* თბილისი. ხელნაწერის უფლებით.

(ანუ ინტელიგენციის) წარმომადგენლები არიან. ჟურნალისტები ნებაყოფლობით უთმობენ „საავტორო პოზიციებს“ მოწვეულ ავტორებს - რასაც შეიძლება რამდენიმე მიზეზი ჰქონდეს: 1) რედაქტორები (რომლებიც საკვანძო ფიგურები არიან გლასნოსტის ნარატივის შექმნაში) მიიჩნევენ, რომ იმ საკითხებზე, რომლებიც იმ დროისთვის საჭირობოტონი არიან, უფრო კომპეტენტურად ინტელიგენციის წარმომადგენლები დაწერენ; 2) ჟურნალისტებს კი ცენზურის შიში ვერ დუძღევიათ.

1.4. ალტერნატიული მედიასაშუალებები. ქართული მედია 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ

მედიის ქართველ შემსწავლელთა შორის მაია გოგოლაძე და ლია ტოკლიკაშვილი იყვნენ პირველი მკვლევრები, რომლებმაც 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ გამოცემული თუ გამომავალი მედიის კანონზომიერებები შეისწავლეს¹⁵. მათი მიგნებები ძალიან ღირებულ თეორიულ არგუმენტაციას წარმოადგენს ამ პერიოდის მედიის სიღრმისეულად შესასწავლად. გოგოლაძე და ტოკლიკაშვილი ასაბუთებენ, რომ იმ პერიოდის ქართულ მედიაში:

- (1) ძირითადად გაბატონებული იყო გარე პლურალიზმი, რადგან თითოეული ახალი გამოცემა პოლიტიკური პარალელიზმის რეჟიმში იმყოფებოდა ამა თუ იმ ახალ პოლიტიკურ ძალასთან თუ ორგანიზაციასთან. ამ გარემოებიდან გამომდინარე, ეს გამოცემები ძირითადად უარყოფდნენ შიდა პლურალიზმს - ანუ განსხვავებული პოზიციების თანაბრად წარმოჩენას;
- (2) პლურალიზმი იყო ორგანიზებული, ანუ პოლარიზებული დემოკრატიისთვის დამახასიათებელი.
- (3) სახეზე იყო ინტელიგენციის წარმომადგენლების მასობრივი შემოსვლა მედიის ველში ავტორის სტატუსით.
- (4) მედიური ტექსტი არ წარმოადგენდა გლასნოსტისთვის დამახასიათებელ სტრუქტურირებულ კონცეპტს; ტექსტი ემსახურებოდა ახალი პოლიტიკური ელიტის კრისტალიზაციის პროცესს.

პირველი, მეორე და მეოთხე მახასიათებლები აშკარად მიუთითებს, რომ ახალი გამოცემები ძირითადად განსხვავდებოდნენ ზოგადი მედიისგან (ამ შემთხვევაში კონსტრუქტში „ზოგადი მედია“ გველისხმობთ ყველა ტრადიციულ, მენისტრიმულ მედიასაშუალებას, რომელიც მრავალი ათლეულის განმავლობაში გამოიცემოდა საბჭოთა კავშირში და რომლებმაც მთელი გლასნოსტი განვლეს; ერთადერთი ნიშან-თვისება, რომელიც მენისტრიმულ მედიასა და ახალ, ალტერნატიულ გამოცემებს აერთიანებს, არის ინტელიგენციის წარმომადგენლების წინ წამოწევა, როგორც ავტორებისა).

გლასნოსტური პერიოდის მეორე ფაზაში ხელისუფლებისა თუ ძალაუფლების ბუნებისა და წყაროს აღსანიშნავად (ან, თუნდაც, მათ გასამიჯნად) გამოიყენებოდა ორი ტერმინი: კომუნისტური ხელისუფლება (ფორმალური) და არაფორმალური ხელისუფლება. ეს უკანასკნელი აღნიშნავდა იმ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გაერთიანებებსა და მათ ლიდერებს, რომელთა გარეშეც ფორმალური ხელისუფლება გადაწყვეტილებებს ვერ იღებდა.

იმ ფენომენმა, რომელსაც „გარე გლასნოტი“ ვუწოდეთ, ანუ გლასნოსტმა როგორც პოლიტიკურმა მოვლენამ, რადიკალურად გასხვავებული სურათი შექმნა მოსკოვსა და თბილისში. მოსკოვში ხელისუფლების შიგნით გადანაწილდა პოზიციები და შიგნითვე არსებული პოლიტიკური ელიტა დაიყო „გორბაჩოვისტებად“ და „ლიგაჩოვისტებად“; შესაბამისად - მსგავსი ტენდენციები აისახა უკვე არსებულ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში. თბილისში გლასნოსტს ასე ხილულად არ დაურღვევია ფორმალური ხელისუფლების ერთიანობა, ალტერნატიული პოლიტიკური ცენტრი არაფორმალთა წრეში შეიქმნა და არა ხელისუფლების შიგნით. საბჭოთა იდეოლოგიის ალტერნატიული ხმები კი არაფორმალთა გამოცემებიდან ისმოდა, რომელთა მასობრივი ტირაჟირება 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ დაიწყო.

2. კვლევის დიზაინი

საკვლევი საკითხი საკმაოდ კომპლექსურია: როგორ აღიქვა ქართულმა საზოგადოებამ გლასნოსტი? განასხვავა თუ არა მან ე.წ. ცენტრალური/რუსული გლასნოსტი და გლასნოსტის გამოძახილი საქართველოში? მათი აზრით,

¹⁵ გოგოლაძე, მ., ტოკლიკაშვილი ლ. 2008. „საომრად განვულები მედია“. სიტყვა 2. 67-79.

რამდენად მნიშვნელოვან ფაქტორებს წარმოადგენდა გლასნოსტის აღქმის ფორმირებაში განზრახულობითი და დროითი განზომილებები?

მეთოდად არჩეული იქნა ჩაღრმავებული ინტერვიუები, რომელთა შედეგები ფოკუს-ჯგუფში ჩატარებული დისკუსიული ანალიზით და სემანტიკური დიფერენციალის ტექნიკით დამუშავდა.

კვლევა ეყრდნობა 10 ჩაღრმავებულ ინტერვიუს. ჩაღრმავებული ინტერვიუს რესპონდენტები შეირჩნენ ორი მყარი კრიტერიუმის მიხედვით: ა) გლასნოსტის პერიოდის მკითხველის უწყვეტი და არა შემთხვევითი გამოცდილება; ბ) გლასნოსტის პერიოდის მედიური პროდუქტის მოხმარების გაცნობიერებული გამოცდილება. საკვლევი ტექნიკა: ჩარჩო ანალიზი (ტექსტის კომპრესია), ფოკუს-ჯგუფი და მიღებული შედეგების სტატისტიკური დამუშავება სემანტიკური დიფერენციალით.

ჩაღრმავებული ინტერვიუსას ჩვენთვის მთავარი იყო, რესპონდენტს წარმოეჩინა ახალი ინფორმაციის აღქმისა და დამუშავების მისეული ჩარჩო, რომლის სქემაც მეთოდოლოგიურად ეფუძნება მაკჟუეილისა და უინდალის (McQuail, D.: 2005) სქემას, ინტერპრეტირებულს ხაზუნა მაისაშვილის მიერ. ამ ჩარჩოს მისაღებად ჩვენ რესპონდენტის მონათხრობი დავამუშავეთ შემდეგი სქემატების მიხედვით:

- *საწყისი სიტუაცია: შესვლა სისტემაში (სისტემაში ვგულისხმობთ საკომუნიკაციო სისტემებს).*
- *პირველადი ინფორმაციის მიღება და კლასიფიკაციის მცდელობა.*
- *არსებობდა თუ არა რაიმე ინტერპრეტაციული ჩარჩო, რომელსაც მიღებული ინფორმაცია მოერგებოდა?*
- *თუ არსებობდა: ა) რამდენად ერგებოდა იგი ახალ ინფორმაციას? 2) ჰქონდა თუ არა აზრი ინფორმაციის დამუშავების გაგრძელებას? თუ ინტერპრეტაციული ჩარჩო არ არსებობდა, მაშინ ჩნდება სხვა კითხვა: არსებობდა თუ არა წარსულში რაიმე ინფორმაცია, რომელიც ასევე არაინტერპრეტირებული დარჩა?*
- *ახდენდა თუ არა კომუნიკაციის სისტემაში ჩართული ობიექტი ორი არაინტერპრეტირებული ინფორმაციის გაერთიანებას, რათა მოძებნილიყო ახალი ჩარჩო?*
- *რა გამოჰქონდა ინდივიდუალს კომუნიკაციური სისტემიდან?*

ჩვენი ვარაუდით, ამ სქემატების ერთობლიობა გამოჰკვეთდა დაგეგმილი თუ დაუგეგმავი ეფექტების ტიპურ სურათს როგორც ახლო, ისე შორეულ პერსპექტივაში: ინდივიდუალურ რეაქციას, კოლექტიური რეაქციას, პოლიტიკის ეფექტებს, სოციალური კონტროლის დონეს, სოციალიზაციის ხარისხს, ინსტიტუციური ცვლილებებს, დროით თუ ღირებულებრივ გადანაცვლებებს და ა. შ.

განათლებისა და პროფესიული გამოცდილების მიხედვით, რესპონდენტების სტრუქტურა შემდეგი სახისაა: 5 ჟურნალისტი, 1 პედაგოგიკის მეთოდისტი, 1 თეატრმცოდნე, 1 ფსიქოლოგი, 1 ფილოლოგი, მწერალი, 1 ფილოსოფოსი. 10 რესპონდენტიდან 7 აკადემიური დოქტორის ხარისხის მფლობელია. რესპონდენტთა უმრავლესობა გლასნოსტის პერიოდში აქტიურ ჟურნალისტურ მოღვაწეობას ეწეოდა, ანუ გლასნოსტი მათთვის არ წარმოადგენდა მხოლოდ კონტექსტს, არამედ გლასნოსტი იყო ის პარადიგმული ცვლილება, რომელიც უშუალოდ შეეხო მათ პროფესიულ ხედვებს, ღირებულებებს, ყოველდღიურ საქმიანობას.

3. შედეგები. განხილვა

პირველ ეტაპზე ჩაღრმავებული ინტერვიუს ტექსტები სიტყვა-სიტყვით გაიშიფრა, ხოლო მეორე ეტაპზე მოხდა მათი დამუშავება ექსპერიმენტის გზით. ცდისპირებად შეირჩა 24 პოლიტიკის ფსიქოლოგიის მაგისტრანტი. კომპრესიის შედეგად გამოიყო შემდეგი სქემატები (ჩარჩოები):

1. მასხოვს რუსულენოვანი გლასნოსტი. რუსეთში საინფორმაციო სივრცე მეტად გაიხსნა.
2. გლასნოსტის დროს თავისუფლად ვკითხულობდი იმას, რაც უკვე მქონდა მალულად წაკითხული.
3. საქართველოში იმ დროისთვის არ არსებობდა დიდი რაოდენობის აკრძალული ლიტერატურა.
4. საქართველოში გლასნოსტმა დაიგვიანა.
5. ქართული მედია არ ყოფილა მონინავე.

6. გლასნოსტურ ისტორიებში აქცენტი კეთდებოდა წარსულზე, რაც დაფარული იყო, და არა აწმყოზე ან მომავალზე.
7. გლასნოსტი იყო სიმართლის თქმა წარსულის შესახებ.
8. გლასნოსტი იქცა საქართველოში არა სიმართლის დადგენის, არამედ შურისძიების ინსტრუმენტად (ვინ ვინ ჩაუშვა, ვინ ვინ დააბეზლა და ა.შ)
9. 30-50-იანი წლების რეპრესიების შესახებ მაინც მედიიდან ვიგებდით, მიუხედავად იმისა, რომ ბებია-ბაბუის თაობის ოჯახის წევრები რეპრესირებულები გვყავდა. მათ გლასნოსტი ახალი თაობის „სხვაგვარად მოაზროვნების“ გამოსავლენი კამპანია ეგონათ.
10. გლასნოსტმა ახალი ჟღერადობა შესძინა ზვიად გამსახურდიას აღიარებას. გააჩინა გაორებული დამოკიდებულება გამსახურდიასა და დისიდენტური მოძრაობის მიმართ.
11. გლასნოსტმა დაბადა პირველი მითები საქართველოს დამოუკიდებლად არსებობის შესახებ: „ბალახს შეეჭამთ“, „მარტო ბორჯომი და ჭიათურის მანგანუმი გვეყოფა დამოუკიდებლად არსებობისთვის“.
12. იწერებოდა არა სიმართლე, არამედ ის, რაც უნდოდათ. ხშირად იბეჭდებოდა გამონაკონი.
13. გლასნოსტმა გამოაშკარავა ეთნიკური კონფლიქტები .
14. გლასნოსტმა შემოიტანა სოციალური ცხოვრების ხალისი - „ჟურნალ-გაზეთებს მოუთმენლად ველოდებოდით“.
15. გლასნოსტური ისტორიები ჰგავდა იმას, რასაც დღეს სერიალებში ვგულისხმობთ: ყოველდღე კვითხულობდით ისტორიებს, რომლებიც თითქოს ერთმანეთს აგრძელებდა.
16. გლასნოსტური ისტორიები - დღევანდელი გადასახედიდან - მასკულტურა იყო.
17. გლასნოსტურ ისტორიებში მომწონდა კითხვა არცთუ შორეული დროის შესახებ, რომლის გაგრძელებაც ჩემი იმდროინდელი ცხოვრება იყო.
18. გლასნოსტური ისტორიების გმირები სულით ძლიერი ხალხი იყო - ისეთი იდეების მატარებლები, რომელთა გამოც ისინი საშინელ საბჭოთა სისტემას უპირისპირდებოდნენ.
19. გლასნოსტური ისტორიების გმირები ჰავიოგრაფიულ პერსონაჟებს ჰგავდნენ. მონამეობრივი ცხოვრება და აღსასრული ამ ამბების აუცილებელი ელემენტი იყო.
20. გლასნოსტის მიერ ისტორიის გადაწერა თითქოს იყო ახსნა ან პასუხი შეკითხვაზე, თუ რატომ ვცხოვრობდით ისე, როგორც ვცხოვრობდით; ან რამ წარმოშვა ის, რას არ მოგვწონდა.
21. გლასნოსტი იყო მე-20 საუკუნის დიდი რეფორმა.
22. ქვეყანა მომზადებული იყო დანგრევისთვის.
23. სისტემა დაანგრია ინფორმაციული სივრცის გახსნამ.
24. გლასნოსტმა გააღვიძა მე-19 საუკუნის ქართული მედიის და ნაციონალიზმის საუკეთესო გამოცდილება.
25. ქართული ჟურნალისტიკა ჰგავდა ორსახიან იანუსს, ერთი სახით ემსახურებოდა საბჭოთა იდეოლოგიას, მეორე სახით კი - ქართული კულტურის პოპულარიზაციას და გავრცელებას.
26. ქართველი ჟურნალისტები გლასნოსტმა უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა. ისინი საერთოდ ვერ მიხვდნენ, რის შესახებ უნდა ეწერათ. ისინი მიეზნენ „ავტორიტეტიან“ რესპონდენტებს.
27. გლასნოსტმა შეცვალა ავტორის ფენომენი მედიაში. ჟურნალისტი აღარ განიხილებოდა ავტორად. ავტორები იყვნენ ინტელიგენციის წრიდან.
28. გლასნოსტი ქართველი ჟურნალისტებისთვის იყო ახალი შესაძლებლობები, რათა მათში გაძლიერებულიყო მოქალაქე, რომელიც ახლებურად იაზროვნებდა.
29. ამ პერიოდის ჟურნალისტიკისთვის დამახასიათებელია ახალი ნარატივები, პატრიოტული, ნაციონალისტური..

30. გაიღვიძა ეროვნულმა თვითშეგნებამ: 1956 წელს ქართველები იცავენ სტალინის ძეგლს, როგორც 1978 წელს იცავენ ქართულ ენას!
31. მედიაზე გავლენას იძენენ არაფორმალური და ჟურნალისტური „ტოვებენ“ მედიას.
32. გლასნოსტურ თავისუფლებას ახასიათებს იდეოლოგიური წნეხის პარადოქსი: კომუნისტები ათავისუფლებენ მედიას, არაფორმალური კი წნეხს იწვევს მას და მასზე თავის გავლენას ამყარებენ.
33. გლასნოსტამდელი საბჭოთა ქართული გამოცემები იყო მაღალი ხარისხის.
34. საზოგადოება არ აღმოჩნდა მზად ახალი გმირებისა და დროშის მისაღებად.
35. გლასნოსტმა ღირსშესანიშნავი თარიღების საკუთარი კალენდარი მოიტანა - ახალი დღესასწაულებით, ახალი გლოვის დღეებით.
36. ეროვნულმა მოძრაობამ წარსულს გადაუსვა ხაზი, წარული გახდა ნოსტალგია.
37. ინტელიგენცია და საზოგადო მოღვაწეები გაუცხოვდნენ ეროვნული მოძრაობისგან.
38. გორბაჩოვის გლასნოსტი საეჭვო რეპუტაციის ფუნქციონერებს ეკუთვნის.
39. დანგრევისთვის გამზადებულ ქვეყანას ხელი ჰკრეს და დაანგრის.
40. გლასნოსტის წინამორბედი იყო ხრუშჩოვი და მისი ოტწეპელი.
41. პრესა ერთმანეთს ეჭიბებოდა იმაში, ვინ მეტ ლაფს შეასხამდა საბჭოთა ხელისუფლებას.
42. გლასნოსტმა მტერი და მოყვარე, გმირი და არამზადა ახალ პარადიგმაში დააწყო.
43. რელიგიური ლეტერატურის ბეჭდვა დაიწყო. იბეჭდებოდა ფსალმუნები და ქადაგებები.
44. გლასნოსტმა საზოგადოებაში ენთუზიაზმი გააჩინა, დამოუკიდებლობის, თვითგამორკვევის იდეა დაიბადა.
45. საქართველოში წმინდა პოლიტიკური გამოცემები გამოჩნდა.
46. საქართველოს დამოუკიდებლობის თემა, შეიძლება ეს იყო ილუზია, შეიძლება ეს იყო არასწორად გაგებული, მაგრამ არასოდეს არ იყო წარსული.
47. გლასნოსტმა მომავლის გარანტიას დაუდო საფუძველი.
48. ჩვენ გავიხსენით მსოფლიოსთვის, რეალურად პირველად გაგვიჩნდა სიტყვის თავისუფლება.
49. როდესაც ჩვენ „პერესტროიკას“ ვინწყებით გვეგონა, ნორმალურ დემოკრატიულ ევროპასთან მივდიოდით, თუმცა ვერ მივედით.
50. გლასნოსტის ბოლო პერიოდში ბევრმა ცენტრალურმა გაზეთმა დათმო პოზიციები, და წინა პლანზე გადმოვიდა პროვინციული პრესა.

ექსპერიმენტის მეორე ეტაპზე ავირჩიეთ 10 ცდის პირი და ისინი ორ ფოკუს-ჯგუფად (5-5- ცდის პირი თითოეულში) დაყავით და ვთხოვეთ, კომპრესიის შედეგად გამოყოფილი სქემატები დაეჯგუფებინათ შინაარსობრივი კატეგორიების მიხედვით იმგავრად, რომ არც ერთი მათგანი არ აღმოჩენილიყო კლასიფიკაციის მიღმა. ფოკუს-ჯგუფების შედეგად გამოიყო შემდეგი შინაარსობრივი კატეგორიები:

- ზოგადად გლასნოსტის აღქმა
- გლასნოსტური მედია
- გლასნოსტური შინაარსი

ამ დაჯგუფების შემდეგ ფოკუს-ჯგუფების მონაწილეებს შევთავაზეთ სემანტიკური დიფერენციალის შევსება, რომელიც ანტაგონისტური მნიშვნელობის მქონე ზედსართავეებისგან შედგებოდა:

ზოგადად გლასნოსტი

რუსული ----- ქართული

პროგრესული ----- რეაქციული

მართული ----- სპონტანური

წარსული ----- მომავალი

გლასნოსტური მედია

პროფესიული - - - - - კლიენტელისტური

დაგეგმილი ეფექტებით - - - - - დაუგეგმავი ეფექტებით

გლასნოსტური შინაარსი

კონიუნქტურული - - - - - თავისუფალი

ნამდვილი - - - - - გამონაკონი

სამართლიანი/მართალი - - - - - შერისმაძიებლური
ცდის პირებმა 7 ქულიან სკალაზე გაანაწილეს თავიანთი დამოკიდებულებები სემანტიკურ დიფერენციალში შემავალ პარადიგმულ წყვილებში (იხ. თვალსაჩინოება 1.)

სკალირება

ზოგადი გლასტონის სკალის მესამე და მეოთხე პუნქტები უარყოფით კორელაციაშია პირველ ორთან. სკალის ალფა კოეფიციენტი -0.328. სკალის პუნქტების კორელაციის ანალიზის თანახმად, პირველი კითხვის ამოღება სკალის შიდა კორელაციას 0.678-მდე ზრდის, ხოლო მესამე პუნქტის ამოღება 0.422-მდე ზრდის კორელაციას. ანუ თუ ჩვენ ამოვიღებთ რუსულ-ქართული გლასნოსტის პარადიგმას, მივიღებთ უფრო მყარ კორელაციურ სისტემას. გლასტონური მედიის სკალის ალფა კოეფიციენტი საკმაოდ დაბალია და 0.221-ს ტოლია, რაც იმას ნიშნავს, რომ სტატისტიკურად შეუძლებელია რომელიმე კომპონენტის ვალიდური რაოდენობრივი უპირატესობის დადგენა. გლასტონური შინაარსის სკალა ალფა კოეფიციენტი ასევე დაბალია და 0.249-ს ტოლია. სკალის სამი პუნქტიდან პირველის ამოღება 0.678-მდე ზრდის სკალის შიდა კორელაციას. ასევე აღსანიშნავია, რომ მეორე პუნქტი უარყოფით კორელაციაშია დანარჩენ ორთან.

დასკვნა

კვლევის შედეგებმა მოგვცა ეფექტების განზოგადებული სურათი ორი მყარი განზომილებით: (1) განზრახულობითი ეფექტები და (2) დროითი ეფექტები. თითოეული მათგანი მკაფიოდ ფიქსირდება როგორც ზოგადი გლასნოსტის, ისე გლასნოსტურის მედიისა და გლასნოსტური შინაარსის შეფასებისას.

ზოგადი გლასნოსტების მახასიათებლებში თვალსაჩინოა დასკვნა, რომ ქართულ საზოგადოებაში არ არსებობდა მკვეთრი ზღვარი ზოგადი და სპეციფიკურად ქართული გლასნოსტის აღქმისას, რასაც ადასტურებს ამ პარადიგმული წყვილის რაოდენობრივი მნიშვნელობა და მისი განკერძოებულობა კორელაციური სისტემიდან. თუმცა აღსანიშნავია ერთი ნიშანდობლივი აღქმა გლასნოსტის ცენტრალურ-პერიფერიული განზომილებების შეფასებისას: ეს არის ქართული გლასნოსტის დაგვიანებული ან ინერციული ხასიათი.

განზრახულობით ეფექტებში გამოიკვეთა გლასნოსტის დაგეგმილი და დაუგეგმავი განზომილებები. ინდივიდუალური რეაქციის დონეზე ზოგადი გლასნოსტი უპირველესად გაიგივდა აკარძალული საკითხავის ხელმისაწვდომობასთან, რომელიც იქამდე იყო საინტერესო, ვიდრე იგი მასობრივ ხასიათს მიიღებდა და მასკულტურის ჟანრის სერიულ ლიტერატურაში გადავიდოდა [ანუ სახეზე გვაქვს მოკლევადიანი დაგეგმილი ეფექტი]. ამ მიმართებით ცალკე ეფექტად გამოიკვეთა გლასნოსტური ისტორიების ჭეშმარიტებითი ასპექტი. რესპონდენტები მიუთითებენ, რომ თავდაპირველად გლასნოსტური ისტორიები მათ მიერ აღქმული იქნა, როგორც ისტორიული სიმართლის აღმოჩენა, სიმართლისა თუ სამართლიანობის დადგენა. მოგვიანებით, როცა მსგავსმა ისტორიებმა უკვე მენისტრიმული ნაკადის სახე მიიღო, მკითხველისთვის ეჭვქვეშ დადგა მათი სინამდვილეც და სამართლიანობის დადგენისა თუ აღდგენის განზრახვა.

დაგეგმილ ეფექტებს შორის რესპონდენტებმა დაასახელეს ისეთი მნიშვნელოვანი ეფექტები, როგორებიც არის: მედიაკამპანიები, განსაზღვრული ტიპის იდეოლოგიური პროპაგანდა, ცოდნის (ისტორიული, პოლიტიკური, კულტურული) გავრცელება მედიით, ახალი ამბების დიფერსიფიცირებული შინაარსი (ე.წ. ახალი ამბების დიფუზია). რაც შეეხება დაუგეგმავ ეფექტებს, ისინი გამოიხატა არა მხოლოდ ინდივიდუალურ, არამედ კოლექტიურ რეაქციებში, მედიაზე კონტროლის ახალი სახეობების გაჩენაში, ახალი დროის მითების წარმოშობაში და სხვ. ამ შემთხვევაში დროითი განზომილებები განსხვავებულია: ინდივიდუალური თუ კოლექტიური რეაქციები

მოკლევადიანია, ხოლო მედიაზე კონტროლი, მითების წარმოშობა და მათი ექსპლუატაცია უფრო ხანგრძლივ პერსპექტივაზეა გათვლილი.

გლასნოსტური მედიის შეფასებისას რესპონდენტებმა განსაკუთრებულ ეფექტად გამოჰყვეს მედიური ავტორების პროფესიონალიზაცია-ინსტრუმენტალიზაციის ასპექტი, კერძოდ, იმდროინდელი მედიის დამახასიათებელ ნიშნად მიიჩნიეს პროფესიონალი-ჟურნალისტი ავტორების ჩანაცვლება გარედან მოწვეული ავტორებით - ინტელიგენციის წარმომადგენლებით, ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებით და სხვ. რაც მიუთითებს იმაზე, რომ მედიამ დათმო პროფესიონალიზაციის ნიშა და ინსტრუმენტის ფუნქციით დაკმაყოფილდა.

ბიბლიოგრაფია

- Cohen, S. F. 1988. Rethinking the Soviet Experience. Politics & History since 1917. Oxford University Press.
- Dallin, A. 1988. "Soviet History," in Alexander Dallin and Bertrand Patenaude (ed.), Soviet Scholarship under Gorbachev, Stanford University Press.
- Epstein, M. 1991. "After the future: on the new consciousness in literature, Perestroika: perspectives on modernization," in South Atlantic Quarterly, spring 1991, vol. 90, no. 2.
- Gibbs, J. 1999. Gorbachev's Glasnost/The Soviet Media in the First Phase of Perestroika. Texas University Press.
- Gorbachev, M. 1989. "The Socialist idea and Revolutionary Perestroika," Pravda, 26 November.
- Hallin, D. C., Mancini, P. (eds). 2012. Comparing Media Systems Beyond the Western World. Cambridge University Press.
- Kouki. H. 2004. . "The Politics of History and the History of Politics: the Rewriting of the Past During Perestroika (1985-1990)" in Historien Volume, no 4.
- McNair, B. 1991. Glasnost, Perestroika and Soviet Media. London, New York: Routledge.
- Murray, J. 1991. Glasnost 1990. Irish Communication Review: Vol. 1: Iss. 1, Article 3
- Tarasulo, I.J. 1989. Gorbachev and Glasnost. Voewpoints from the Soviet Press. Welmingtone: Delaware.
- გოგოლაძე, მ., ტოკლიკიშვილი ლ. 2008. „საომრად გაწვეული მედია“. სიტყვა 2.
- მაისაშვილი, ხ. და სხვ. 2017. *ქართული მედია - ოფიციალური და არაოფიციალური ისტორიების ჩანაცვლების ძირითადი უბანი. გლასნოსტის ქართული შემთხვევა. 1987-1990*. თბილისი. ხელნაწერის უფლებით.
- Гайдар, Е. 1997. Государство и Эволюция. Москва: Евразия